

ВАЛИДНОСТ И ФАКТОРНА СТРУКТУРА НА ТЕМПЕРАМЕНТОВИЯ И ХАРАКТЕРОВИЯ ВЪПРОСНИК (ТСІ) ПРИ БЪЛГАРСКАТА ПОПУЛАЦИЯ

Красимир Калинов, Вихра Миланова, Асен Жабленски

This research aims at studying both internal validity and factor structure of the Temperament and Character Inventory (TCI) in its Bulgarian version. TCI consists of forced-choice items. It is invented as a result of Cloninger's biosocial model and should be completed personally. TCI is translated into Bulgarian language and has been applied to a sample of 843 respondents, representative of the healthy Bulgarian population (over 15 years old). Internal validity is studied by means of Cronbach's α -coefficient. Cloninger's model subsumes 7 dimensions. In order to determine to what extent this model is adapted to the Bulgarian population factor analysis by oblique rotation is performed. In addition cluster analysis is carried out in order to determine how the separate scales group together. Almost all of the scales and subscales show high internal consistency, corresponding to the most results published in other countries. Mean values and standard deviations obtained are also similar to the ones already published. In the Bulgarian sample the studied factor structure consists of 7 dimensions: 4 of temperament and 3 of character. This structure reveals a behaviour similar to the one described by Cloninger in the American population.

УВОД

Биосоциалният модел на личността, разработен от Cloninger, описва лежащата в основата на този модел биогенетична структура [Cloninger С. et al., 1993]. Съществуват достатъчно много полезни теории за структурата на личността например, моделът на Айзенк или т.нар. петфакторен модел [Eysenk Н., 1976; Costa Р. et al., 1990]. Независимо от способността на тези модели да обясняват част от вариации в поведението, няма съгласие относно броя и съдържанието на дименсиите, които определят личността. Нещо повече, голяма част от моделите на индивидуалността се основават

на предположението, че генотипните и фенотипните структури на личността са подобни [Cloninger C. et al., 1994]. Това допускане се опровергава от доказаната генетична хетерогенност на такава дименсия на личността като екстраверсията [Eaves L. et al., 1975]. Тези факти налагат разработването на нова теория за структурата на личността, която да отчита както влиянието на факторите на околната среда, така и генетичното влияние.

Личностният модел на Cloninger включва два главни компонента: темперамент и характер. На темперамента се гледа като на по-устойчива и в значителна степен наследствена характеристика, докато на характера се гледа като на по-гъвкава и по-променлива характеристика, свързана по-тясно с личността.

Темпераментовият и характеровият въпросник (Temperament and Character Inventory (TCI)) се състои от 240 дихотомни айтема (да/не), който се попълва самостоятелно. 14 айтема не се използват при конструирането на 7-те дименсии, които Cloninger използва за оценяване на личността (Cloninger et al., 1993, 1994). Четирите темпераментови дименсии са: търсене на новост (*Novelty seeking (NS)*), предпазливост (*Harm avoidance (HA)*), зависимост от възнаграждения (*Reward dependence (RD)*) и настойчивост (*Persistence (P)*). Трите характерови дименсии са: самостоятелност (*Self-directedness (S)*), кооперативност (*Cooperativeness (C)*) и трансцендентност (*Self-transcendence (ST)*). Субскалите, които конституират съответните скали, както и броят на айтемите са дадени в таблица 2.

В исторически план Cloninger разработва първо психологичния модел на темперамента. Този модел включва три дименсии и като свой измерител има т.нар. тридеменсионален личностен въпросник (TPQ). Този въпросник първоначално е предназначен за измерването на дименсиите *NS*, *HA* и *RD*. Приема се, че тези дименсии са генетично независими една от друга, сравнително устойчиви във времето и се унаследяват не много силно.

Скалата *NS* включва поведенчески активации и описва генетичното разположение на такива характеристики като възбудимост, импулсивност, изследователски стремеж, избухливост. Като противовес, *HA* е свързана с поведенческите задръжки и отразява наследствените отклонения от такива личностни характеристики като предпазливост, свръхпесимизъм, подозрителност. *RD* включва устойчиви или продължаващи поведения, които асоциират с някаква подкрепа и се проявяват като чувствителност, сантименталност, зависимост от външно одобрение. Поради силната вариабилност на последната скала, от нея впоследствие е обособена още една скала. Това е скалата *P* за настойчивост. Тази скала задава четвъртата дименсия на темперамента и измерва наследствени отклонения за устойчиви състояния на умора и реакции при отсъствие на компенсации [Cloninger C. et al., 1993].

Впоследствие Cloninger разширява своя модел и включва три нови дименсии, които описват характера. Това разширение има за основа теориите за социално, когнитивно и личностно развитие. Като резултат е разработен темпераментовият и характеровият въпросник (TCI) за измерване на получения седем дименсионален модел. Вече беше споменато, че трите характерови дименсии са самостоятелност, кооперативност и трансцендент-